

Павицька К. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ПОВАГИ ДО ДИТИНИ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті теоретично обґрунтовано сутність тренінгової роботи, проаналізовано методичні основи та основні переваги використання тренінгового методу у вихованні у майбутніх учителів поваги до дитини. Визначено основні навички, уміння та якості, що формуються у процесі тренінгових занять, які необхідні для встановлення у майбутніх учителів шанобливих взаємин із дітьми.

Ключові слова: майбутні вчителі, виховання, повага до дитини, тренінг.

Нові завдання вищої освіти у XXI столітті вимагають розробки ефективних інноваційних педагогічних технологій та їх застосування в широкому масштабі. Найперспективнішою інноваційною технологією вважають тренінгову технологію – тренінг ділової комунікації, особистісного розвитку, комунікативних умінь тощо [2, с. 15].

Різні аспекти застосування психологічних та соціально-психологічних тренінгів у професійній підготовці майбутніх фахівців висвітлені у працях вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Андросюка, Е. Берна, І. Вачкова, Девіда В. Джонсона, Л. Петровської, К. Мілютіної, К. Роджерса, О. Сидоренка, В. Синьова, К. Фопеля, С. Яковенко та ін.

Зокрема, методи тренінгу для вчителів з метою підвищення професійної психолого-педагогічної компетентності розробляли Н. Анікєєва, Н. Кузьміна та ін. Питанням організації та проведення тренінгів для вчителів та студентів присвячено дослідження Л. Петровської, В. Федорчук, Т. Яценко (оптимізація особистісних та професійних якостей майбутніх викладачів), В. Киричок, А. Панфілової (комунікативні вміння), І. Авдєєвої та І. Мельникової (комунікативні технології у підготовці наставників), Р. Мороз (соціальна та педагогічна компетентність), Н. Самоукіної (релаксаційні психотехніки) тощо.

Проте, слід зауважити, що на сьогодні немає ґрунтовних спеціальних науково-педагогічних досліджень, які б висвітлювали питання виховання у майбутніх учителів поваги до дітей засобами психолого-педагогічного тренінгу.

Зважаючи на актуальність поставленої проблеми, **мета** нашої **статті** полягає в обґрунтуванні тренінгу як ефективного засобу формування у майбутніх учителів поваги до дитини.

Тренінг як одна з ефективних форм роботи почав застосовуватися у медицині із XIX ст. як різновид психотерапії. У XX ст. цей термін набув поширення у професійній освіті як різновид навчання та у практичній психології як інструмент розвитку людини. Термін “тренінг” (походить від англ. “train”, “training”) має ряд значень: навчання, виховання, підготовка,

тренування, дресирування. Як переконуємось, у підходах до визначення сутності тренінгу у різних навчальних, спеціальних, наукових та науково-методичних виданнях не існує одностайності.

Так, у вітчизняній психології поширені такі визначення тренінгу: як одного з активних методів навчання чи соціально-психологічного впливу; як запланованого процесу, призначеного поповнити знання та навички і перевірити ставлення, ідеї, поведінку з метою їх зміни та оновлення; як сукупності методів групової взаємодії з метою розвитку особистості і вдосконалення групових відносин тощо.

С. Макшанов зазначає, що “тренінг – це багатофункціональний метод навмисних змін психологічних феноменів людини, групи ... з метою гармонізації професійного й особистісного буття людини” [3, с. 58].

Л. Петровська вважає соціально-психологічний тренінг засобом впливу, який спрямований на розвиток знань, соціальних установок, умінь і досвіду в сфері міжособистісного спілкування [6, с. 108].

На думку І. Бежа, соціально-психологічний тренінг є одним із найефективніших методів впливу на особистість учнівської молоді, який передбачає загальний вплив на особистість, створює оптимальні умови для регуляції організму в його цілісності, а також сприяє підвищенню емоційної стійкості випускників вищих навчальних закладів [1, с. 423].

У галузі педагогічної психології значну увагу приділяли поняттям “професійний учительський тренінг” та “педагогічний тренінг” А. Маркова та Н. Самоукіна, які виокремили основні напрями в активних формах підготовки вчителів, визначивши їх основний зміст та структуру [4; 5].

А. Щербаков, досліджуючи роль педагогічного тренінгу в індивідуалізації підготовки студентів до виховної роботи у школі, визначив його як форму організації діяльності студентів, яка спрямована на розвиток особистісних та професійних якостей особистості майбутнього учителя через актуалізацію знань у стійкі психічні утворення (уміння, навички, якості), що реалізуються в процесі поновлюваного вправлення окремою дією за певних умов (систематичності, повторюваності, рефлексії та ін.) [8, с. 9].

Таким чином, вивчення та осмислення різних поглядів стосовно поняття “тренінг” як метод підготовки педагогів дає можливість стверджувати, що спільною їх особливістю є спрямованість на оптимізацію, модифікацію та корекцію окремих умінь, навиків, рис характеру чи якостей особистості, розвиток комунікаційного потенціалу, вплив на життєву позицію та установки особистості, розвиток самосвідомості, підвищення соціально-психологічної компетенції тощо.

У контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне вживати термін “психолого-педагогічний тренінг”, оскільки цей метод у нашій роботі спрямований на підвищення ефективності майбутньої професійної діяльності студентів педвузів, зокрема у сфері міжособистісних взаємин із учнями, і

базується на активних методах групової роботи, що сприяє розвитку в майбутніх педагогів такої професійно необхідної якості особистості, як повага до дитини.

Дотримання принципів тренінгу, безумовно, впливає на його ефективність. Окреслений метод передбачає передусім добровільність в участі, довіру та рівноправність учасників, відкритість та активність, конфіденційність, отримання зворотного зв'язку, дотримання правила "тут і тепер", дослідницьку позицію та ін.

Основними правилами для викладача-тренера є такі: бути активним; поважати думки іншого; висловлюватися чітко і за темою; не критикувати, адже кожен має право на власну думку; виявляти повагу незалежно від поведінкових реакцій членів групи; не маніпулювати іншими, оскільки це може призвести до замкнутості, нещирості; мати жвавість розуму та креативність; бути чуттєвим до проблем інших, проте мати емоційну стабільність та неупередженість, упевненість та відповідальність.

Важливим аспектом професіоналізму ведучого тренінгового заняття є його методична підготовленість, що передбачає знання закономірностей навчально-виховного процесу, достатнє володіння психологічними прийомами та мікротехніками проведення тренінгу (наприклад, навичками консультування, уміннями формувати команду, вести бесіду тощо).

У сучасній зарубіжній психології популярними є декілька підходів у застосуванні тренінгових технологій, а саме: психодинамічний, біхевіористичний та гуманістичний. Виокремлюють також системний, трансактний, комунікативний, ціннісний та інші підходи.

Основна ідея програми, запропонованої нами для формування у майбутніх учителів поваги до дитини, базувалася на обґрунтованій концепції особистісно орієнтованого виховання І. Беха, яка передбачає гуманістичну спрямованість міжособистісної взаємодії між учителем та учнями.

Такий підхід мав на меті максимальну реалізацію всіх потенцій студентів, досягнення гармонії кожного індивіда із самим собою та іншими людьми, встановлення взаєморозуміння та взаємоповаги у групі. Суттєве значення надавалося й ціннісному підходу, який передбачав орієнтацію майбутніх учителів на найвищі цінності суспільства: любов, альтруїзм тощо.

Завдання тренінгових занять передбачали вплив на різні сфери особистості студентів, а саме:

У пізнавальній сфері:

– розвивати науковий підхід та знання про основні засади гуманізму як педагогічного принципу;

– забезпечити теоретичне засвоєння та прийняття студентами певних морально-етичних знань та духовних цінностей;

– сформувати основні складові поваги до дитини як морально-етичної якості майбутніх учителів;

– сформувати у студентів науково-теоретичні погляди щодо умов становлення і розвитку дитячої особистості як суб'єкта виховання та найвищої суспільної цінності;

– сприяти формуванню вмінь і навичок правильно і обґрунтовано пояснювати психологічні факти, певні прояви особистостей вихованців;

– сформувати знання про окремі психолого-педагогічні методи дослідження та впливу на особистість дитини, їх переваги та недоліки;

У духовній сфері:

– розвивати мотиви та потреби ціннісного ставлення до дитини та співробітництва в особистісних взаєминах із дітьми;

– навчити переживати та акумулювати позитивні емоції у взаєминах;

– формувати прагнення до здійснення альтруїстичних учинків та емпатію;

– сприяти прагненню до самовдосконалення, актуалізації позитивних особистісних якостей студентів.

У поведінковій сфері:

– розвивати вміння розуміти, виокремлювати й оцінювати морально-етичний аспект подій, явищ, поведінкових актів з подальшим усвідомленням їх відповідності (або невідповідності) інтересам та особливостям інших людей, зокрема дітей;

– навчити визначати та оцінювати вплив різноманітних чинників на формування різних станів дитини, єдність соціальних та природних властивостей її особистості;

– розвивати вміння використовувати набуті знання для рефлексії;

– сприяти набуттю студентами практичного досвіду, дотримуючись принципу гуманізму, проявляти повагу та інші моральні якості у взаєминах із дітьми, умінь вирішувати проблемні ситуації, не принижуючи гідності дитини.

У ході проведення тренінгів застосовувалися такі інтерактивні методи, які, у свою чергу, виступали компонентами тренінгу: презентація (інформаційні повідомлення, міні-лекція), інструктаж і коментарі тренера, питання і відповіді, групова дискусія (наприклад, круглий стіл), вправи, демонстрації, тестування, брейнстормінг (мозковий штурм), рольові та імітаційні ігри, читання посібників (текстів), підготовка і захист проєктів, моделювання ситуацій, проведення тестів та анкет тощо.

Одним із досить ефективних елементів тренінгу є групова дискусія, оскільки вона дає змогу кожному студентові проявити себе, висловити та відстояти свою думку, приймати та розуміти думку інших тощо, а ведучому – отримати різні погляди на питання, яке розглядається, що, у свою чергу, сприяє актуалізації певних знань та умінь, усуненню непорозумінь у групі, формуванню партнерських толерантних взаємин.

Успіх мали також рольові ігри, які сприяли тренуванню відповідних умінь та навичок у майбутніх учителів (опануванню нових форм спілкування, вияву емоційних реакцій, прояву особистісних та професійних якостей тощо).

У багатьох тренінгах досить активно використовується метод моделювання ситуацій. Ми надавали суттєве значення цьому методу, оскільки студенти мали змогу самостійно сформулювати певну моральну проблему та відшукати спосіб її вирішення, що, у свою чергу, стимулювало їх пошукову діяльність, уміння аналізувати та приймати правильне рішення, розвивало психологічну готовність до схожих ситуацій у реальному житті.

Досить ефективним прийомом у формуванні відповідних переконань студентів є також метод вирішення педагогічних задач, який спонукає до роздумів, осмислення певної інформації, вироблення власної педагогічної позиції. Педагогічні задачі передбачали аналіз різних варіантів поведінки чи реакції суб'єктів взаємин у певних ситуаціях з погляду досліджуваної нами якості та прийняття правильного рішення для розв'язання поставленої проблеми.

З метою зворотного зв'язку проводилося обговорення окремих вправ та заняття у цілому, обмін почуттями, враженнями тощо. Для цього студентам ставилися запитання: Що вам дало виконання цього завдання? Що допомагало вам у цій вправі, а що заважало? Які почуття виникли у вас, коли ви спілкувалися із партнером або слухали про себе? Чи хотіли б ви щось додати? та ін.

У програмі курсу занять нами було використано елементи тренінгових технік А. Гольдштейна, Девіда В. Джонсона, І. Авдєєвої та І. Мельникової, В. Ромека, авторські методики Н. Дятленко, І. Руснак, Н. Ключєвої та М. Свістун.

У контексті міждисциплінарних зв'язків курс занять пов'язаний із такими предметами, як педагогіка, загальна, педагогічна і вікова психологія, історія педагогіки, анатомія та фізіологія.

Отже, перевагами цього методу в узагальненому вигляді є:

- розкутість та свобода спілкування студентів на заняттях;
- вільна передача інформації від одного учасника до іншого, що забезпечує рівноправність та партнерські взаємини у колективі;
- максимальне наближення виховного процесу до реальних життєвих ситуацій;
- використання активних методів групової роботи, можливість їх поєднання у різні комбінації, що дозволяє розвивати усі сфери особистості майбутніх учителів;
- активний вплив на розвиток групи загалом через удосконалення процесу міжособистісного спілкування та, зокрема, на самосвідомість кожного із учасників з метою оптимізації їх поведінки (для прикладу, в процесі оволодіння навичками конструктивного спілкування);
- об'єктивізація суб'єктивних почуттів та емоцій учасників групи, яка сприяє інтелектуальному та емоційному пізнанню іншої людини як суб'єкта спілкування; вербалізації відчуттів та почуттів, умінню їх описувати;

– можливість здійснення рефлексії, осмислення себе у різних ситуаціях спілкування, розвиток умінь адекватного сприйняття інших.

Цінними для нашого дослідження є наукові позиції Р. де Чармса та його колег [7], які у результаті аналізу ефективності тренінгів для учителів виявили, що проведення лише самого тренінгового заняття є недостатнім для підвищення їхнього рівня психолого-професійної компетентності, оскільки педагоги потребують й інших методів для набуття ними професійно необхідних навичок та умінь.

Із цих міркувань розроблену нами тренінгову програму було доповнено курсом лекцій, у яких розкривались основні поняття теми, розглядалася їх сутність. До кожної теми було підготовлено перелік завдань та питань для самостійної роботи студентів. Разом з цим, розроблено перелік виховних заходів для позааудиторної роботи студентів.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що застосування такого інтерактивного методу у навчально-виховному процесі педагогічного університету, як тренінг, є ефективним та необхідним засобом у підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності, зокрема у вихованні в майбутніх учителів поваги до дітей.

Перспективу подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у розробці та реалізації тренінгових програм з виховання інших моральних якостей майбутніх учителів.

Використана література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с. : іл.
2. Кремень В. Філософія освіти ХХІ століття / Василь Кремень // Вища школа. – 2002. – № 6. – С. 15.
3. Макишанов С. И. Психология тренинга: Теория. Методология. Практика : монография / Сергей Иванович Макшанов. – СПб. : “Образование”, 1997. – 238 с.
4. Маркова А. К. Психология труда учителя: книга для учителя / Аэлита Капитоновна Маркова. – М. : Просвещение , 1993. – 192 с.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма / Аэлита Капитоновна Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд “Знание”, 1996. – 308 с.
6. Петровская Л. А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга / Лариса Андреевна Петровская. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 168 с.
7. De Charms R. Motivation of enhancement in education settings. – In : Ames C, Ames R. (Eds.) : Research on motivation in education / Richard de Charms. – V. 1. – N.Y. : Academic Press, 1984. – P. 250-310.
8. Щербаков А. С. Педагогический тренинг в индивидуализации подготовки студентов к воспитательной работе в школе : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Андрей Викторович Щербаков. – Ч., 2000. – 181 с.

ПАВИЦКАЯ Е. Н. Тренинг как средство воспитания уважения к ребенку у будущих учителей.

В статье теоретически обоснована сущность тренинговой работы, проанализированы методические основы и основные преимущества использования тренингового метода в воспитании у будущих учителей уважения к ребенку. Определены основные навыки, умения и

качества, которые формируются в процессе тренинговых занятий и необходимы для установления уважительных отношений с детьми.

Ключевые слова: будущее учителя, воспитание, уважение к ребенку, тренинг.

PAVUTSKA K. Training methods as an effective way of upbringing of respect for child in future teachers.

The article deals with theoretically based essence of training work. Methodical bases and main advantages of using of training method in upbringing of respect for child in future teachers are analyzed. The main skills, abilities and qualities that are formed during trainings and are very important for creating respectful relations with children are determined.

Keywords: future teachers, upbringing, respect for child, training.

Повалій Л. В.

Інститут проблем виховання НАПН України

ЗАРУБІЖНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН У СІМ'І

У статті подано аналіз зарубіжних теоретичних підходів з проблеми батьківсько-дитячих взаємин, розкриваються окремі аспекти формування гуманних взаємин у сімейному середовищі.

Ключові слова: сім'я, батьківсько-дитячі взаємини, психоаналітична, біхевіористська, гуманістична модель виховання.

Формування гуманних міжособистісних взаємин є завжди актуальною проблемою, оскільки від її успішного вирішення залежить життя як окремої людини зокрема, так і суспільства в цілому. Наш час характеризується посиленням уваги держави до процесів демократизації і гуманізації суспільства, проте ці процеси відбуваються на фоні соціального розшарування, зростання дитячої злочинності, наркоманії, збільшення числа "соціальних сиріт", зuboжіння духовної сфери в усіх виховних інституціях і, особливо, в сім'ї.

Важливий теоретичний доробок з проблеми гуманних міжособистісних взаємин представлений в працях Ш. Амонашвілі, Ю. Аркіна, А. Бодальова, О. Вишневського, О. Духновича, Н. Лубенець, А. Макаренка, Я. Мамонтова, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Я. Чепіги та ін. Специфіці батьківсько-дитячих взаємин присвячені експериментальні дослідження А. Варги, Ю. Гіппенрейтер, В. Гарбузова, О. Захарова, Е. Ейдеміллера, О. Сидоренко, Е. Юстиціса та ін.

Метою означеної **статті** є аналіз зарубіжних теоретичних підходів з проблеми батьківсько-дитячих взаємин, що дозволяє розкрити певні механізми формування гуманних взаємин у сучасному сімейному середовищі.

Серед теорій і підходів, що мають об'єктом свого вивчення батьківсько-дитячі взаємини, виділяються теорії в руслі психоаналітичного,